

UDK 343:347.764
DOI: 10.5937/TokOsig2503397P

Prof. dr Nataša Petrović-Tomić¹
Prof. dr Ivana Bodrožić²

NAČELNA PITANJA REVERZIBILNOG ODNOSA KRIVIČNOG PRAVA I PRAVA OSIGURANJA

ORIGINALNI NAUČNI RAD

Apstrakt

U radu se *a priori* polazi od pretpostavke da se, u kontekstu kompleksnosti pravnog sistema kao takvog i željenog stepena njegove koherentnosti, između krivičnog prava, kao javnog prava, i prava osiguranja, kao privatnog prava, pojavljuje odnos povezanosti, koji je obeležen reverzibilnošću.

Iako u osnovi potpuno različite pravne discipline, u savremeno doba, a prema svojoj osnovnoj funkciji i usmerenosti, one imaju niz dodirnih tačaka i odnos koji se zasniva na međusobnom uticaju. O karakteru odnosa te dve grane prava, u kontekstu održivosti željenog stepena funkcionisanja celokupnog tržišta osiguranja, kao značajnog segmenta modernog i efikasnog finansijskog sektora, u radu se vodi polemika, uz osnovnu istraživačku ideju da se krivično pravo posmatra kao *ultima ratio societatis* u zaštiti prava i interesa osiguranika, osiguravača i reosiguravača, odnosno u najširem smislu celokupne delatnosti osiguranja.

Dominantno teorijska rasprava, zasnovana najvećma na pravno-dogmatском методу, pionirska je ove vrste u domaćoj pravnoj teoriji. Zasnovana je na ideji o potrebi povezivanja različitih pravnih aspekata osiguranja, u cilju obezbeđivanja projektovanog stepena sigurnosti, to jest zaštite tržišta osiguranja. Autorke ukazuju na međusobnu uslovljenost oblikovanja krivičnopravnih normi uslovima savremenog ekonomskog

¹ Redovna profesorka, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu. e-mail: nataly@ius.bg.ac.rs.

Ovaj koautorski prilog pripremila sam oslanjajući se u velikoj meri na svoje istraživanje za knjigu: Nataša Petrović Tomić, *Pravo osiguranja, Sistem, Knjiga prva*, Službeni glasnik, Beograd, 2019 (nap. aut).

² Vanredna profesorka, Kriminalističko-policijski univerzitet u Beogradu. e-mail: ivana.bodrozic@kpu.edu.rs. ORCID <https://orcid.org/0000-0001-5010-7832>.

Rad primljen: 30.5.2025.

Rad prihvaćen: 1.7.2025.

kriminaliteta, te pitanjima kako kriminalitet *vice versa* oblikuje usluge osiguranja. U zaključku autorke ukazuju na značaj daljeg, kontinuiranog istraživanja u ovoj oblasti radi adekvatnog razvoja *de lege ferenda* rešenja u nacionalnom, krivičnom zakonodavstvu.

Ključne reči: krivično pravo, pravo osiguranja, reverzibilnost, kriminalitet i osiguranje.

I Uvodna razmatranja

Krivično pravo savremene demokratske države zasnovano je na utilitarnosti principu, koji podrazumeva da ono kao racionalan sistem pravnih propisa ima prioritetno zaštitnu funkciju. Osnovni cilj i svrha postojanja krivičnog prava jeste zaštita društva od kriminaliteta, odnosno društveno opasnih obrazaca ponašanja kojima se ugrožavaju ili povređuju najvažnija dobra čoveka i društva.

Pravo osiguranja, s druge strane, predstavlja skup pravnih propisa kojima se reguliše celokupno tržište osiguranja, kao značajan segment modernog i efikasnog finansijskog sektora, uključujući ugovore, poslove osiguranja, kao i postupanje sa odštetnim zahtevima. I pravo osiguranja prevashodno jeste zasnovano na ideji o zaštiti interesa osiguranika od potencijalnih osiguranih slučajeva, tačnije nastupanje štete prouzrokovane osiguranim slučajem, ali u krajnjoj liniji i na ideji o zaštiti osiguravača i reosiguravača, a u savremenom kontekstu i lica izvan ugovornog odnosa osiguranja.³ Njegova zaštitna funkcija se prirodno nadovezuje na etimološko značenje. U svim jezicima termin osiguranje (engl.: *insurance*; franc.: *assurance*; nem.: *Versicherung*; špan.: *seguro*) ukazuje na sigurnost, bezbednost, pružanje zaštite, itd.⁴ Preuzimanjem posledica određenog događaja (osiguranog rizika čijim ostvarenjem nastaje osigurani slučaj) osiguravač pruža zaštitu pojedincu čineći neometanim njegov dalji život.⁵ Zaštitna funkcija osiguranja utoliko pre dolazi do izražaja kada je reč o pravnim licima i uopšte privrednim subjektima, kojima nepredviđeni događaji mogu naneti ogromne štete. Osiguranje omogućava da do zastoja u njihovom poslovanju ne dođe.

U toj zaštitnoj funkciji oličena je bazična povezanost ove dve naizgled potpuno različite pravne discipline. Polazeći od kompleksnosti pravnog sistema i projek-

³ Nataša Petrović Tomić, *Pravo osiguranja, Sistem, Knjiga I*, Službeni glasnik, Beograd, 2019, 41–43.

⁴ Helmut Heiss, „Insurance contracts”, *Encyclopedia of Private International Law* (eds. Jürgen Basedow et al.), Vol. 2, Entries I–Z, Edward Edgar Publishing, Northampton, 2017, 954–955.

⁵ Da stvari budu jasnije, zaštitna funkcija osiguranja nastupa *post festum*. Osiguravač nema čarobni štapić kojim bi mogao sprečiti da osiguranik doživi prirodne nepogode, povredu usled nesrećnog slučaja, invaliditet ili odgovornost usled preduzimanja neke radnje. Osiguranje stupa na scenu upravo kada se ostvari događaj od koga se osiguranik osigurao (osigurani slučaj). Umesto da se sam bori s posledicama nemilog događaja, osiguranik ili korisnik prava iz osiguranja ostvaruje naknadu ili osiguranu sumu, koja mu omogućava da lakše sanira posledice neizvesnih događaja.

tovanog stepena njegove koherentnosti, autorke u radu analiziraju upravo karakter i vrstu odnosa između krivičnog prava, kao dela javnog prava, i prava osiguranja, kao privatnog prava. Zaštitna funkcija i usmerenost ka maksimalnom izbegavanju štetne posledice predstavljaju osnov njihovog odnosa, o čijoj se reverzibilnosti odnosno uslovljenosti i vodi osnovna polemika u radu.

S krajnjim ciljem utvrđivanja prerogativa njihove međusobne uslovljenosti i usklađenosti, posmatrano najpre iz perspektive njih kao delova pravnog sistema, autorke postavljaju sledeće grupe pitanja i nude odgovore na nekoliko složenih pravnih tema: Kakav je odnos osnovnih načela krivičnog prava i prava osiguranja, sledstveno tome da li su i u kojoj meri krivičnopravne norme uslovljene razvojem savremenih oblika ekonomskog kriminaliteta u čijim okvirima se nalaze i inkriminacije koje za neposredni objekat zaštite imaju osiguranje kao delatnost *per se*? Na kraju, postavlja se pitanje kako kriminalitet oblikuje usluge osiguranja.

II O odnosu načela krivičnog prava i prava osiguranja

Osiguranje kao institut ima prioritarno ciljnu funkciju. Ona se ogleda u pružanju zaštite.⁶ **Zaštitna funkcija osiguranja, u savremenom kontekstu posmatrano, odnosi se ne samo na osiguranika odnosno korisnika, već i na lica izvan ugovornog odnosa osiguranja.**⁷ Osnovna funkcija krivičnog prava takođe je zaštitna. **Krivično pravo pretenduje da propisivanjem nedozvoljenih obrazaca ponašanja i njima pripadajućih krivičnih sankcija bude najsnažniji instrument državne reakcije na društveno štetno ponašanje kojim se povređuju ili ugrožavaju najvrednija dobra i vrednosti. Ono je duboko zasnovano na ideji o izuzetnosti, odnosno o *ultima ratio societatis* karakteru.**⁸

Posmatrano kroz prizmu osnovnih funkcija obe pravne grane, autorke polaze od unekoliko modifikovane latinske sentencije, vezane za utvrđivanje stepena demokratičnosti društva, *Quis custodiet ipsos custodes?* – koja postavlja pitanje: **ko će nas čuvati od čuvara?** Iz nje modifikovano i derivirano istraživačko pitanje jeste pitanje ko će i (kako) čuvati čuvaru, to jest koji su načini i modaliteti koji krivičnom pravu, kao pravu sa zaštitnom funkcijom, stoje na raspolaganju, u zaštiti onih koji obezbeđuju zaštitu. Reč je o dvostrukom hipotetičkom kauzalitetu koji treba da pruži odgovor na pitanje kakvo je mesto i uloga krivičnog prava u zaštiti prava osiguranja, tačnije celokupnog tržišta osiguranja.

⁶ Marija Karanikić Mirić, „Forma ugovora o osiguranju“, *Tokovi osiguranja*, br. 1/2025, 22–23; N. Petrović Tomić (2019a), 41.

⁷ Reč je o širenju zaštitne funkcije osiguranja, koja nastaje kao proporcionalna posledica kontinuiranog razvoja prava osiguranja. Nataša Petrović Tomić, *Osnovi prava osiguranja*, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2023, 21–26.

⁸ Zoran Stojanović, *Krivično pravo – Opšti deo*, Pravna knjiga, Beograd, 2019, 3.

Kako se pitanje sistematike jedne grane prava najpre odnosi na pitanje njenog odnosa s drugim granama prava, a sve u kontekstu očekivane koherentnosti pravnog sistema, u radu će se dve pravne grane, obe zasnovane na ideji ostvarivanja zaštitne funkcije, posmatrati u kontekstu njihovog međusobnog odnosa. Pravo osiguranja, koje pripada porodici građanskog, tačnije poslovnog prava, kao svoj predmet prepoznaje različite vrste odnosa: imovinskopravne, statusnopravne i upravnopravne, u vezi s kojima istovremeno koristi i građanskopravni i javnopravni metod.⁹ Krivično pravo, nasuprot tome, predstavlja čistu granu javnog prava.

Obe pravne grane poznaju određene svojstvene im principe odnosno načela, koja predstavljaju osnov i graničnik njihovog bitisanja kao pozitivnopravnih disciplina.

Iako naizgled pitanja načela jesu pitanja naglašeno dogmatskopravne prirode, ona *a contrario* imaju naglašen praktični značaj, jer od njihove određenosti i pravca kojim usmeravaju celokupnu pravnu disciplinu zavisi tumačenje i primena normi, koja u krajnjoj liniji i jeste najvažniji segment jedne pravne discipline.

Odnos krivičnog prava i prava osiguranja može se posmatrati kroz analizu odnosa njihovih osnovnih načela. Ta načela imaju različite ciljeve, ali se međusobno prepliću, najpre u onim odnosima u kojima obrasci ponašanja subjekata tržišta osiguranja imaju obeležja krivičnog dela. Osnovna načela krivičnog prava su načelo zakonitosti, načelo legitimnosti, načelo krivice, načelo humanosti i načelo srazmernosti i pravednosti. Osnovna načela prava osiguranja su: načelo savesnosti i poštenja, načelo obeštećenja, načelo ograničene i usmerene slobode ugovaranja i načelo pojačane zaštite slabije strane.

1. Ukratko o načelima krivičnog prava

Pođe li se od sadržine načela zakonitosti, koje se izražava latinskom formulacijom *nullum crimen nulla poena sine lege*, koja podrazumeva da nema krivičnog dela niti kazne bez zakona,¹⁰ nije dozvoljeno da se bilo koje ponašanje učesnika tržišta osiguranja smatra krivičnim delom dok ono ne bude *explicitum* predviđeno Krivičnim zakonikom (KZ).¹¹ Kako se u KZ Republike Srbije pojavljuje samo jedno krivično delo

⁹ Nataša Petrović Tomić, „O ograničenoj i usmerenoj slobodi ugovaranja u ugovornom pravu osiguranja: Fenomen ‘pokoravanja’ ugovora o osiguranju“, *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu*, br. 1/2020, 100–125.

¹⁰ Formulacija tog načela vezuje se za nemačkog teoretičara Anselma Foerbacha (*Anselm Feuerbach*) i u najširem smislu podrazumeva „da niko ne može biti kažnjen za neko ponašanje, odnosno da prema njemu ne može biti primenjena krivična sankcija ako pre nego što ga je preduzeo ono nije bilo zakonom predviđeno kao krivično delo i ako za njega nije bila zakonom predviđena kazna“. Z. Stojanović, 20.

¹¹ Republika Srbija dobila je 2006. godine nov Krivični zakonik (*Službeni glasnik*, br. 85/2005, 88/2005 – ispr. 107/2005, ispr. 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016, 35/2019 i 94/2024) koji je rezultanta dugogodišnjih nastojanja da se u oblasti materijalnog krivičnog prava izvrši kodifikacija, kao pravni mehanizam koji olakšava primenu prava, budući da najveći broj relevantnih odredaba iz kodifikovane oblasti sistematizuje u okviru jednog pravnog akta. Taj zakonski propis, od najvećeg dela naučne i stručne javnosti označen je kao savremeni, liberalno orijentisani zakonik, koji je čvrsto utemeljen na

koje kao svoj neposredni objekat zaštite prepoznaje zakonito obavljanje delatnosti osiguranja, krivično delo prevara u osiguranju, čl. 223a KZ, načelo zakonitosti podrazumeva da ono (kao uostalom i sva ostala krivična dela u Posebnom delu krivičnog zakonodavstva) mora biti precizno definisano.¹²

Načelo legitimnosti u krivičnom pravu podrazumeva da se legitimnim može smatrati samo ono krivično pravo čiji su osnov i granice postavljeni tako da se imaju smatrati opravdanim i nužnim u društvu. Kako je osiguranje rastuća delatnost i važan deo održivog razvoja društva kao celine,¹³ što se može uvideti na osnovu podataka Narodne banke Srbije (NBS), to se njena razvojnost¹⁴ pojavljuje kao društvena vrednost koja zaslužuje krivičnopravnu zaštitu. U pogledu potrebe izdvajanja krivičnog dela prevara u osiguranju, kao *lex specialis* norme u odnosu na krivično delo prevare iz čl. 208 KZ, legitimitet inkriminacije opravdan je stepenom značaja koji tržište osiguranja ima u odnosu na značaj u celokupnoj privrednoj delatnosti Republike Srbije. Kako se tržište osiguranja pojavljuje kao jedno od najbrže rastućih, a budući da njegov značaj u posttehnološkom društvu počinje da bude relevantan ne samo u kontekstu njegove osnovne zaštitne funkcije nego i funkcije koje ima u tzv. društvu rizika, postojanje krivičnopravne norme koja doprinosi osnaženju kapitala poverenja ima svoj jasan i nesporan društveni značaj.

U kontekstu načela krivice, koje u krivičnom pravu podrazumeva individualnu i subjektivnu odgovornost, odnosno pravilo da svako odgovara samo za svoje postupke, na osnovu kojih država, kao nosilac prava na kažnjavanje (*ius puniendi*) može da mu izrekne odgovarajući društveno-etički prekor u formi kazne, sankcionisanje učinilaca krivičnih dela prevara u osiguranju, kao i svih ostalih inkriminatornih izraza koji se u širem smislu mogu konsekventno primeniti na oblast osiguranja kao privrednu delatnost *per se*,¹⁵ moraju biti zasnovana na krivici – i to njenom

utilitarističkom principu i kojim je uspostavljena optimalna ravnoteža između osnovnih sloboda i prava čoveka i građanina, s jedne strane, i nužne represije, s druge. Ivana P. Bodrožić, „Kontinuirani krivičnopravni ekspanzionizam – na raskršću politike i prava“, *Srpska politička misao*, br. 2/2020, 384.

¹² Načelo zakonitosti ima četiri segmenta: *lex scripta*, *lex praevia*, *lex stricta* i *lex certa*, a domet načela zakonitosti se u pomenutom kontekstu odnosi na potrebu da norma kojom se inkriminiše prevarno ponašanje u osiguranju mora biti u što je većjoj meri određena i precizna.

¹³ Ivana Soković, „Značaj osiguranja i perspektive razvoja u Srbiji“, *Tokovi osiguranja*, br. 2/2024, 265.

¹⁴ Koja se i dalje nalazi ispod proseka zemalja članica EU, kako prema učešću premije u bruto domaćem proizvodu tako i prema visini premije po stanovniku. *Ibid.*, 274.

¹⁵ Osiguranje spada u red privrednih delatnosti koje karakteriše naglašena razvojnost. Ono može biti shvaćeno i kao svojevrsan civilizaciji fenomen, jer se njegovo uobličavanje pojavljivalo kao direktno proporcionalno razvoju potrebe čoveka za zaštitom i sigurnošću. Taj fenomen nije zaobišao ni krivično pravo. Opseg obrazaca ljudskog ponašanja koji se imaju smatrati krivičnim delima i koji su kao takvi predviđeni u Posebnom delu krivičnog prava određene države, poznat je pod terminom dinamika inkriminacija. Iako mu je kao osnovna naglašena i izdvojena zaštitna funkcija, u savremeno doba razvoj i dinamika kriminaliteta praćeni su strahom, odnosno paranojom sigurnosti, te se i krivičnom pravu pripisuje bezbednosna funkcija, koja mu nije svojstvena, i koja ga vodi ka totalnoj krizi legitimnosti.

Izmenjeni uslovi života i paralelno uslovi kriminaliteta, doveli su do pojačane potrebe za osiguranjem, ali i za sve oštrijom i širom krivičnopravnom zaštitom.

pretpostavljenom obliku – umišljaju, a samo izuzetno nehatu, onda kada zakon *explicitus* predviđa kažnjavanje i za ovaj blaži stepen krivice.

Načelo humanosti i srazmernosti pravednosti, kao i u svim ostalim slučajevima krivičnopravne zaštite, načelno posmatrano, i u slučajevima konkretizovanog neprava u oblasti tržišta osiguranja, podrazumeva human odnos prema učiniocu krivičnog dela i izricanje kazne, koja je po vrsti i meri odgovarajuća, tačnije srazmerna i pravedna učinjenom obliku konkretizovanog neprava.

2. O načelima prava osiguranja

Kada su načela prava osiguranja posredi, na prvom mestu je načelo savesnosti. Prema ZOO, učesnici obligacionih odnosa dužni su da se u zasnivanju i izvršavanju obaveza iz obligacionih odnosa ponašaju u skladu s načelom savesnosti i poštenja, tj. da ugovore izvršavaju *secundum bonam fidem et consuetudinem mercatorum*.¹⁶ Iako bi se pomenuto načelo moglo shodno primenjivati i u osiguranju, teoretičari prava osiguranja poklanjaju veliku pažnju ovom načelu uzdižući ga na rang vrhovnog načela prava osiguranja.¹⁷ Suština tog načela bi se ukratko mogla izraziti na sledeći način: ugovarač osiguranja i osiguravač dužni su da se u kontaktu s drugom ugovornom stranom ponašaju naročito savesno, tj. da otkriju drugoj strani svaku okolnost (činjenicu) koja utiče na rizik i visinu premije pre zaključenja ugovora.¹⁸ Istorijski posmatrano, načelo savesnosti nastalo je u cilju prevazilaženja informacione asimetrije, koja je uticala na poslovne rezultate osiguravača.¹⁹ Kako je kandidat za osiguranika bio u posedu svih relevantnih informacija o riziku, pozivom na ovo načelo nastala je obaveza prijavljivanja okolnosti od značaja za ocenu rizika. Interesantno je da je u vreme inauguracije tog principa akcenat bio na obavezama

U pogledu prava osiguranja i tržišta osiguranja, reč je o pozitivnoj tendenciji razvoja jedne privredne delatnosti, koja se uklapa u tradicionalne faze klasičnih privrednih ciklusa, ali u oblasti krivičnog prava ove težnje ka preventivno orijentisanim inkriminacijama i krivičnom pravu, koje bi trebalo da se koristi i u najranijim fazama kriminalne progresije, moraju biti ocenjene kao negativne kriminalno-političke težnje, koje krivično pravo vode u krizu legitimiteta i željenog stepena aplikabilnosti. I. Soković, 278; Đorđe Ignjatović, *Kriminologija*, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2021, 155; Jelena Radović Stojanović, *Osnovi ekonomije*, Kriminalističko-policijski univerzitet, Beograd, 2024, 180–181 i Ivana P. Bodrožić, *Terorizam kao kategorija nacionalnog i međunarodnog krivičnog prava*, Kriminalističko-policijski univerzitet, Beograd, 2022.

¹⁶ ZOO, čl. 12. Detaljnije o načelu savesnosti i poštenja Slobodan Perović, *Obligaciono pravo, Knjiga prva*, Sedmo izdanje, Novinsko-izdavačka ustanova „Službeni glasnik SFRJ“, Beograd, 1990, 56–61.

¹⁷ Rebekah Dixon, *A Leap of Good Faith: A Possible Response to Unfair Claims-Handling Practices in Insurance*, Otago, 2012, 3–8.

¹⁸ John Lowry, Philip Rawlings, *Insurance Law, Doctrines and Principles*, Second Edition, Hart Publishing, Oregon, 2005, 77–78.

¹⁹ Nataša Petrović Tomić, Mirjana Glintić, „The Hybridization of the Regulatory Framework of Insurance Contract Law: Elements of a New Setting“, *Annals of the Faculty of Law*, No. 2/2024, 223–250.

osiguranika da osiguravaču otkrije sve što zna o riziku, dok o analognoj obavezi osiguravača nije bilo govora.²⁰ Tek pod uticajem konzumerizma, pozivom na načelo savesnosti i poštenja uvodi se predugovorna obaveza osiguravača da pruži određene informacije ugovaraču osiguranja.

Načelo savesnosti i poštenja „služi za moralizaciju prava, za jačanje njegove etičnosti, i to tako što ograničava slobodu ugovaranja i **postavlja standard ophođenja prema drugoj strani koji svako mora da poštuje u pregovaranju, ugovaranju, ostvarivanju svojih prava i ispunjavanju svojih obaveza**“.²¹ Naglašavamo da se načelo savesnosti i poštenja tiče međusobnog tretmana učesnika u obligacionom odnosu, kako u njegovom zasnivanju, tako i u ostvarivanju prava i izvršavanju obaveza iz tog odnosa. **Iz tog načela proizlazi obaveza da učesnik u obligacionom odnosu uzme u obzir i interese druge strane, a pre svega njenu opravdanu veru odnosno poverenje da će se on ponašati na lojalan, pouzdan, neprotivrečan i obziran način.**

Načelo savesnosti i poštenja oslanja se na pojam uzročnosti između povezanosti štete i osiguranog rizika, na isti način kao što između radnje i nastale posledice krivičnog dela mora postojati utvrđena uzročnost u odnosu na koju se i utvrđuje stepen krivice. Ovde u jednom širem smislu u koliziji mogu biti načelo pretpostavke nevinosti, *in dubio pro reo* – u sumnji u korist optuženog, koje predstavlja načelo krivičnog procesnog prava, i načelo savesnosti i poštenja. Primer može biti slučaj u kojem osiguravač odbije da isplati osiguranu sumu zbog sumnje na prevaru u osiguranju, dok krivični sud još nije utvrdio krivicu učinioca u zakonito sprovedenom krivičnom postupku.

Ukratko, princip obeštećenja znači da osiguranje može pokriti celokupnu štetu i ništa više od pretrpljene štete.²² Naknada iz osiguranja ne može da bude veća od štete koju je pretrpeo osiguranik nastankom osiguranog slučaja.²³ Svrha osiguranja nije poboljšanje finansijske situacije osiguranika nakon obeštećenja, već omogućavanje da povрати prethodnu imovinsku situaciju.²⁴ Primena načela obeštećenja iziskuje da se u svakom konkretnom slučaju, najpre, pristupi utvrđivanju nastale štete. Pored tačnog odmeravanja pretrpljene štete, bitno je uzeti u obzir i sumu

²⁰ Herman Cousy, „Changing Insurance Contract Law: An Age-Old, Slow and Unfinished Story“, *Insurance Regulation in the European Union: Solvency II and Beyond* (eds. Pierpaolo Marano, Michele Siri), Springer International Publishing, 2017, 35.

²¹ Marija Karanikić Mirić, *Obligaciono pravo*, Službeni glasnik, Beograd, 2024, 78.

²² Jasna Pak, *Pravo osiguranja*, Univerzitet Singidunum, Beograd, 2011, 229.

²³ „U poslovnem odnosu po osnovu osiguranja imovine, bez obzira na visinu osigurane sume, iznos na koji osiguranik ima pravo ne može biti veći od obima štete koju je pretrpeo“ (Presuda Privrednog apelacionog suda, Pž 7279/2014(1) od 24. 11. 2014. godine – Sudska praksa privrednih sudova – Bilten br. 1/2015).

²⁴ Rafael Illescas Ortiz, „Principios Fundamentales del Contrato de Seguro“, *Derecho de Seguros y Reaseguros*, Liber Amicorum en homenaje al profesor Arturo Díaz Bravo (ed. Carlos Ignacio Jaramillo), Ibañez, Bogotá, 2015, 17–18.

osiguranja budući da ona predstavlja gornju granicu obaveze osiguravača. Pored toga, bitna je i zbog uticaja na visinu premije osiguranja. Vrednost stvari u trenutku nastanka štete takođe je relevantna. Osiguravači ne mogu obračunati naknadu iz osiguranja uvažavanjem načela obeštećenja ako se ne bi vodilo računa o vrednosti koju je stvar imala u trenutku realizacije osiguranog slučaja. Na osiguraniku je teret dokazivanja vrednosti stvari.

Načelo obeštećenja, odnosno načelo indemniteta, podrazumeva da se u ostvarivanju prava iz osiguranja osiguranik može pozivati samo na naknadu stvarne štete, a nikako na sticanje neopravdane koristi. To se, sledstveno pravilima krivičnog prava, može povezati sa stavom da niko ne može zadržati imovinu koja proističe iz krivičnog dela.

Sloboda ugovaranja je u ugovornom pravu osiguranja ograničena u većoj meri nego kod ostalih ugovora. Zbog prirode tog kompleksnog ugovora (kojim se pribavlja složena i neopipljiva finansijska usluga) i tipične potrošačke pozicije strane koja pribavlja uslugu osiguranja zakonodavac natprosečno interveniše u ugovorni odnos osiguranja. Otuda smo skloni da za izvore ugovornog prava osiguranja tradicionalno vezemo obeležje detaljizma.²⁵ Iz ugla osiguravača i osiguranika, sloboda ugovaranja se svodi na slobodu izbora vrste ugovora o osiguranju koji se želi zaključiti. I to samo u domenu dobrovoljnih osiguranja. Ako je reč o nekom od rizika sa izraženom socijalnom konotacijom, ni sloboda izbora pokrića ne postoji, već se ugovor zaključuje radi ispunjenja zakonske obaveze. To je u skladu sa opštim odredbama ZOO, koji već na početku odeljka posvećenog zaključenju ugovora sadrži član naslovljen obavezno zaključenje i obavezna sadržina ugovora (čl. 27).

U grani prava koja uređuje odnose između strana nejednake upućenosti u predmet transakcije i/ili nejednake ekonomske snage, sloboda ugovaranja u izvornom obliku ne može opstati. U kojoj će meri biti ograničena sloboda ugovaranja, zavisice najviše od značaja predmetnog pitanja za poziciju slabije strane. Ako je reč o pitanju čijom se regulativom direktno tangiraju interesi slabije strane, zakonodavac će pribеći ograničenju slobode ugovaranja kogentnim normama. Ako je pak u pogledu nekog pitanja dovoljno osiguravaču pružiti smernice u kom pravcu treba da se kreće, zakonodavac se može zadovoljiti i usmerenom slobodom ugovaranja, koja se postiže polukogentnim metodom.

Prilikom uređenja ugovora o osiguranju zakonodavac je iskoristio opštu normu koja pruža odstupnicu za ograničavanje slobode ugovaranja na dva načina: prvi je uvođenje obaveze da se zaključi neki ugovor, a drugi je određivanje sadržine ugovora, delimično ili u celini. U brojnim posebnim propisima uvedena je obaveza zaključenja ugovora za osiguranika, a njoj je korelativna obaveza osiguravača koji

²⁵ Nataša Petrović Tomić, „Razvoj ugovora o osiguranju u jugoslovenskom i srpskom pravu“, *Razvojne tendence v obligacijskem pravu, Ob 40-letnici Zakona o obligacijskih razmerjih* (ur. Damjan Možina), Inštitut za primerjalno pravo, Pravna fakulteta, Ljubljana, 2019, 389–412.

se bavi obaveznim vrstama osiguranja da prihvati ponude koje ne odstupaju od uslova pod kojima on inače pruža ta osiguranja. Štaviše, ima primera da je uvedena obaveza osiguravača da prihvati ponudu za zaključenje ugovora i kod dobrovoljnih osiguranja. Najbolji primer je dobrovoljno zdravstveno osiguranje, koje je tek nedavno dobilo zakonsku legitimaciju.²⁶ Što se tiče obavezne sadržine ugovora o osiguranju, ona je u bitnim crtama propisana ZOO. Ako se zna da u oblasti osiguranja dominira zakonsko uređenje obavezne sadržine ugovora, kao i da postoje još dva ograničenja slobode ugovaranja, lako je zaključiti u kom je stepenu derogirana sloboda ugovaranja. Nije stvar samo u tome da je ugovornim stranama nametnuta obaveza da pribave neki oblik osiguravajućeg pokrića. Njihovu slobodu ugovaranja više tangira zakonsko propagiranje obaveznog sadržaja tog ugovora, uz istovremenu prateću aparaturu sankcionisanja svake odredbe koja je u suprotnosti sa obaveznim zakonskim sadržajem ugovora, a koja je produkt dogovora strana.

Načelo pojačane zaštite slabije strane prva je asocijacija za moderno ugovorno pravo osiguranja. Međutim, ono je bilo poznato i pravnim sistemima koji su početkom dvadesetog veka kodifikovali materiju osiguranja. Naime, u prvoklasnim pravnim sistemima (poput nemačkog i francuskog) mnogo pre razvoja ugovornog potrošačkog prava postojao je veliki broj zakonskih odredbi posvećenih upravo zaštiti slabije strane ugovora o osiguranju.²⁷ U tom smislu tvrdimo da je *ugovorno pravo osiguranja preteča zaštite potrošača*.²⁸ Razlika je samo terminološka: dok se danas izričito govori o zaštiti potrošača usluga osiguranja, početkom dvadesetog veka provejavala je ideja zaštite osiguranika, korisnika prava i uopšte lica koje je u slabijoj poziciji.

Zakonsko regulisanje ugovora o osiguranju imperativnim normama instrument je zaštite osiguranika u odnosu na osiguravača mnogo stariji od potrošačkog zakonodavstva. Pre nego što se ta grana prava razvila, zakonodavci evropskih zemalja nastojali su da spreče korišćenje klauzula nepovoljnih po osiguranika upravo putem imperativnih normi. Najštetnije po interes osiguranika bile su jednostrano redigovane klauzule o ništavosti, isključenim štetama i gubitku prava iz osiguranja.²⁹ Osim

²⁶ Dobrovoljno zdravstveno osiguranje nije u pravom smislu reči dobrovoljno. ZZO je, naime, uvedena obaveza za osiguravače koji se bave tim osiguranjem da zaključe ugovor o dobrovoljnom zdravstvenom osiguranju sa ugovaračem osiguranja pod uslovima propisanim zakonom i podzakonskim aktima za sprovođenje ovog zakona, bez obzira na rizik kojem je osiguranik ovog osiguranja izložen, odnosno bez obzira na godine života, pol i zdravstveno stanje osiguranika. Vid. N. Petrović Tomić (2019a), 503–505.

²⁷ Zaštita slabije strane je „ideja vodilja istorije osiguranja“. Vid. Yvonne Lambert-Faivre, Laurent Leveneur, *Droit des assurances*, Dalloz, Paris, 2011, 1; Mandep Lakhan, Helmut Heiss, „Towards a European Insurance Contract Law: Restatement – Common Frame of Reference – Optional Instrument?“, *Utrecht Journal of International and European Law*, Vol. 26, No. 71/2010, 1–11.

²⁸ Nataša Petrović Tomić, *Zaštita potrošača usluga osiguranja, Analiza i predlog unapređenja regulatornog okvira*, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2015, 54–55.

²⁹ Tako je francuski zakonik o ugovoru o osiguranju sadržao 83 norme posvećene ovom ugovoru, od kojih je čak 61 bila imperativna, dok su preostale (njih 21) bile poluimperativne. Y. Lambert-Faivre, L. Laveneur, 160.

toga, „originalnost“ prava osiguranja su i tzv. *poluprinudne ili jednostrano prinudne norme*, koje su se zadržale do danas. Upravo su one u davna vremena predstavljale kamen temeljac zaštite ugovarača osiguranja. Na današnjem stupnju razvoja prava osiguranja može se govoriti o razvoju *potrošačkog ugovornog prava osiguranja* kao podgrane (ugovornog) prava osiguranja.

Načelo pojačane zaštite slabije strane i detaljnost regulative ugovora o osiguranju doveli su do postepenog povlačenja načela slobode ugovaranja u ovom delu ugovornog prava. Naime, danas se može govoriti o načelu ograničene i usmerene slobode ugovaranja, koje nastaje kao odgovor na brojne zakonodavne intervencije u ugovor o osiguranju.³⁰

Kombinacijom osnovnih krivičnopravnih načela i načela prava osiguranja spajaju se dva potpuno različita pravna režima. Jedan javnopravne prirode, fokusiran na sankcionisanje društveno štetnog ponašanja, i jedan pretežno privatnopravne prirode, koji reguliše ugovorne odnose između osiguravača i osiguranika. Ta interakcija načela ukazuje na to da se **krivično pravo, kao i u odnosu s drugim pravnim granama, pojavljuje kao last resort sredstvo društvene reakcije na nezakonito poslovanje u osiguranju, koji je duboko supsidijaran, izrazito fragmentaran i akcesoran načelima i pravnim propisima prava osiguranja.**

Supsidijarnost je oličena u tome što se tek onda kada se redovni mehanizmi zaštite poslovanja u osiguranju pokažu kao neefikasni, pojavljuje krivičnopravna reakcija. Fragmentarnost se iskazuje postojanjem samo jednog inkriminatornog izraza prevara u osiguranju, u okviru *XXII Glave krivičnih dela protiv privrede*, a akcesornost usled zavisnosti krivičnog prava u odnosu na prvi instrumentarijum i izvore prava osiguranja, kojima se definišu najvažniji pojmovi kojima se krivičnim pravom pruža pojačana zaštita.

III Krivični zakonik i inkriminisanje društveno štetnih obrazaca ponašanja na tržištu osiguranja, kao vida savremenog ekonomskog kriminaliteta

U savremenom društvu, razvoj privrede jedne zemlje i obavljanje privrednih aktivnosti dobijaju takav značaj da država u sve većoj meri interveniše u privredi, kako bi se uspostavili i održavali normalni odnosi subjekata privrednog poslovanja na način koji odgovara privrednim interesima zemlje i potrebama građana. U takvim uslovima pojavljuju se različiti novi oblici kriminaliteta koji se, kao društvena pojava, po načinu vršenja uvek brzo prilagođavaju uslovima u društvu.

Kako je privredni život uvek dinamičan i podložan promenama, i privredni odnosno ekonomski kriminalitet po oblicima i strukturi brzo se menja. Zbog toga se

³⁰ Nataša Petrović-Tomić, „O ograničenoj i usmerenoj slobodi ugovaranja u ugovornom pravu osiguranja: Fenomen ‘pokoravanja’ ugovora o osiguranju“, *Analitičnog fakulteta u Beogradu*, br. 1/2020, 100–125.

i krivičnopravnom aspektu suzbijanja tog tipa kriminaliteta pridaje sve veći značaj, što vodi postojanju sve većeg broja pravnih, pa i krivičnopravnih propisa u ovoj oblasti.³¹

Postoje ozbiljne poteškoće u definisanju pojma privrednog krivičnog dela. U pravom smislu te reči, reč je o društveno štetnim obrascima ponašanjima čije sankcionisanje, u prvom redu, ima za cilj zaštitu privrednog sistema i njegovog funkcionisanja. Osnovna svrha inkriminisanja te kategorije delikata je sprečavanje smanjivanja poverenja u privredni sistem. Između ostalog, u pogledu modela privrede koji je poželjno štititi normama krivičnog prava, dominantno je prihvaćen stav da je u pitanju model tržišne privrede.³²

Kako je ideo ekonomski motivisanog kriminaliteta u Republici Srbiji relativno visok, sabiranjem krivičnih dela protiv imovine i protiv privrede, u strukturi ukupnog kriminaliteta, dolazi se do broja od 48,6% krivičnih dela koja su ekonomski motivisana. Ona po svojoj pravnoj prirodi jesu šarolika, ali u svojoj osnovi sadrže ekonomske motive, te se kao takva registruju u okviru redovnih godišnjih statistika Republičkog zavoda za statistiku.³³ Navedeni podatak predstavlja materijalnu legitimaciju krivičnih dela protiv privrede, odnosno jedan od zakonodavnih motiva inkriminisanja. Kako se pravo osiguranja pojavljuje kao jedna od najbrže rastućih privrednih grana, naporedo s njenim razvojem, pojavljuje se i značajna oblast u okviru koje se javljaju novi pojavni oblici kriminalnog ponašanja, koji imaju potencijal da se predvide kao krivična dela.

U pozitivnom krivičnom zakonodavstvu Republike Srbije, KZ se smatra osnovnim pravnim aktom, u kojem se predviđa najveći deo ponašanja koja se imaju smatrati krivičnim delima. Kako bilo, kodifikacijom krivičnog zakonodavstva iz 2006. godine ipak je ostao određen deo posebnih propisa, tzv. sporedno krivično zakonodavstvo, u okvirima kojih su se iz određenih legislativno-tehničkih razloga zadržale određene krivičnopravne odredbe, odnosno zasebna krivična dela.

Kada je oblast osiguranja u pitanju, jedino krivično delo kojim se neposredno štiti delatnost osiguranja jeste krivično delo prevare u osiguranju iz člana 223a, koje je sistematizovano u okvirima krivičnih dela koja kao svoj grupni zaštitni objekta imaju privredu.³⁴ I to je opravdano. Pored tog krivičnog dela, i brojne druge inkriminacije

³¹ Đorđe Đorđević, Ivana Bodrožić, *Krivično pravo – Posebni deo*, Kriminalističko-policijski univerzitet, Beograd, 2024, 177.

³² Zoran Stojanović, *Krivično pravo – Posebni deo*, Pravni fakultet Univerziteta u Novom Sadu, Novi Sad, 2022, 176–177.

³³ Visoko učešće ekonomski motivisanog kriminala u ukupnom kriminalu znači da ekonomski faktori u velikoj meri utiču na kriminal i da su jedan od važnijih uzroka kriminala u Republici Srbiji. Jelena Radović Stojanović, *Kriminal i ekonomija Srbije*, Kriminalističko-policijski univerzitet, Beograd, 2021, 55–57.

³⁴ Kako srpski krivičnopravni ambijent karakteriše dinamična faza zakonodavnog intervencionizma, ova glava krivičnih dela bila je jedna od onih koje su u okvirima čak osam izmena i dopuna KZ vršenih od 2006. do trenutka u realnom vremenu, značajno i temeljito menjana 2016. godine. Tada su krivična dela iz ove glave strukturalno i sadržinski značajno unapređena, sistematizovana su po srodnosti, propisano

moгу biti korišćene u zaštiti prava i interesa subjekata tržišta osiguranja,³⁵ ali se samo prevara u osiguranju smatra klasičnom *lex specialis* normom u ovoj oblasti.

U Zakonu o osiguranju (ZO),³⁶ u okviru *Glave XV* pod nazivom Kaznene odredbe, Odeljak 1. Krivična dela predviđena su tri posebna krivična dela iz oblasti osiguranja: neovlašćeno obavljanje delatnosti osiguranja, čl. 256 ZO,³⁷ davanje lažnih mišljenja i izveštaja, čl. 257 ZO³⁸ i davanje lažne procene, čl. 258 ZO.³⁹

Krivično delo prevara u osiguranju uvedeno je u KZ 2009. godine. U svojoj prvoj redakciji u KZ-u bilo je sistematizovano u okviru *Glave XXI Krivičnih dela protiv imovine*, u članu 208a i predstavljalo je poseban oblik krivičnog dela prevare. Prevara u osiguranju, dakle, predstavljala je normu koja se u odnosu na krivično delo prevare iz čl. 208 nalazi u odnosu *lex specialis derogat lege generali*. Radnja te prve verzije prevare u osiguranju iz 2009. godine podrazumevala je navođenje drugog lica da u vezi sa osiguranjem učini nešto na štetu svoje ili tuđe imovine, činjenjem ili propuštanjem. Zakon je u toj verziji krivičnog dela izdvajao tipične radnje izvršenja, kao lažno prikazivanje činjenica, prikrivanje činjenica, podnošenje neistinite dokumentacije ili neki drugi način dovođenja ili održavanja u zabludi. Biće krivičnog dela je kao subjektivno obeležje podrazumevalo nameru da se sebi ili drugom pribavi protivpravna imovinska korist. Pomenute delatnosti morale su biti preduzete u odnosu na osiguranje, bez preciziranja o kojoj se vrsti osiguranja radilo. Delo je imalo dva teža oblika koja su podrazumevala nastupanje teže posledice, kao i lakši oblik.⁴⁰

je čak sedam novih inkriminacija, što je očiti primer krivičnog pravnog ekspanzionizma, koji se kao kriminalno-politički trend mora označiti kao negativan, a izvršene su i terminološke korekcije i normativna preoblikovanja, ali i dekriminalizovana tri krivična dela. Nataša Delić, *Krivično pravo – Posebni deo*, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2023, 242–243; I. Bodrožić (2020).

³⁵ Prevara u obavljanju privredne delatnosti, čl. 223 KZ; pronevera u obavljanju privredne delatnosti, čl. 224 KZ; zloupotreba poverenja u obavljanju privredne delatnosti, čl. 224a KZ; oštećenje poverilaca, čl. 233 KZ i brojna druga.

³⁶ *Službeni glasnik RS*, br. 139/2014 i 44/2021.

³⁷ **Neovlašćeno obavljanje delatnosti osiguranja:** Odgovorno lice u društvu za osiguranje, društvu za reosiguranje, društvu za posredovanje u osiguranju i društvu za zastupanje u osiguranju, kao i kod zastupnika u osiguranju, koje obavlja delatnost osiguranja za koju nije dobijena dozvola Narodne banke Srbije, kazniće se za krivično delo kaznom zatvora od tri do šest godina.

Odgovorno lice pravnog subjekta koje, u svojstvu pružaoca usluga, s drugim licima zaključuje ugovore o osiguranju ili ugovore koji su po svojoj pravnoj prirodi ugovori o osiguranju, kazniće se za krivično delo kaznom zatvora od tri do šest godina.

³⁸ **Davanje lažnih mišljenja i izveštaja:** ovlašćeni aktuar ili revizor koji protivno odredbama ovog zakona sačini lažno mišljenje, odnosno izveštaj, kazniće se za krivično delo kaznom zatvora od jedne do tri godine.

³⁹ **Davanje lažne procene:** odgovorno lice u društvu za osiguranje, društvu za reosiguranje, društvu za posredovanje u osiguranju i društvu za zastupanje u osiguranju, kao i kod zastupnika u osiguranju, koje pri utvrđivanju i proceni rizika i šteta sačini lažne procene i izjave, kazniće se za krivično delo novčanom kaznom ili kaznom zatvora do tri godine.

⁴⁰ Ljubiša Lazarević, *Komentar Krivičnog zakonika*, Drugo izmenjeno i dopunjeno izdanje, Pravni fakultet Univerziteta Union, Beograd, 2011, 704.

Kako je reč bila o specijalnom obliku prevare koja je bila vezana za delatnost osiguranja, biće krivičnog dela prevare u osiguranju oslanjalo se, odnosno poklapalo, s bićem krivičnog dela prevare, kao klasičnog krivičnog dela imovinskog kriminaliteta.⁴¹

Pomenute izmene KZ iz 2016. godine kojima je zakonodavac intenzivno intervenisao u okviru krivičnih dela protiv privrede izuzetno su se odrazile na inkriminisanje krivičnog dela prevara u osiguranju. Ono je najpre presistematizovano, dakle prebačeno iz Glave krivičnih dela protiv imovine u Glavu krivičnih dela protiv privrede, što ocenjujemo kao poželjno, jer se kao zaštitni objekat novog krivičnog dela sa istim nazivom ali promenjenim obeležjima bića najpre pojavljuje osiguranje kao privredna delatnost.

Razlozi zbog kojih je opravdana tako ozbiljna intervencija odnose se najpre na dominantni objekat zaštite, dakle na ono čemu se zaštita analiziranim krivičnim delom u prvom planu nastoji obezbediti, a drugo na potrebu da se suštinski obezbedi zaštita od tzv. osiguraničke prevare,⁴² na način kako to radi najveći broj uporednih krivičnopravnih zakonodavstava.

Republika Srbija se, kao kandidat za članstvo u Evropskoj uniji (EU) nalazi na putu kompletne zakonodavne reforme, pa se ti oblici harmonizacije konsekventno odnose i na propise u oblasti krivičnog zakonodavstva. Krivično delo **prevara u osiguranju** predviđeno od 2016, a zatečeno sa stanjem Krivičnog zakonika iz 2024. godine u **čl. 223a**:

- (1) Ko u nameri da od društva za osiguranje naplati ugovorenu sumu, uništi, ošteti ili sakrije osiguranu stvar, pa zatim prijavi štetu, kazniće se zatvorom od tri meseca do tri godine.
- (2) Kaznom iz stava 1 ovog člana kazniće se i ko u nameri da od društva za osiguranje naplati ugovorenu sumu za slučaj telesnog oštećenja, telesne

⁴¹ **Prevare u osiguranju**, u prvobitnoj verziji KZ iz 2009 iz **čl. 208a** glasilu je: (1) Ko u nameri da sebi ili drugom pribavi protivpravnu imovinsku korist dovede koga lažnim prikazivanjem ili prikrivanjem činjenica, davanjem lažnih mišljenja i izveštaja, davanjem lažne procene, podnošenjem neistinite dokumentacije ili ga na drugi način dovede u zabludu ili ga održava u zabludi, a u vezi sa osiguranjem i time ga navede da ovaj na štetu svoje ili tuđe imovine nešto učini ili ne učini, kazniće se zatvorom od šest meseci do pet godina i novčanom kaznom. (2) Ko delo iz stava 1 ovog člana učini samo u nameri da drugog ošteti, kazniće se zatvorom do šest meseci i novčanom kaznom. (3) Ako je delom iz st. 1 i 2 ovog člana pribavljena imovinska korist ili je naneta šteta u iznosu koji prelazi četrsto pedeset hiljada dinara, učinilac će se kazniti zatvorom od jedne do osam godina i novčanom kaznom. (4) Ako je delom iz st. 1 i 2 ovog člana pribavljena imovinska korist ili je naneta šteta u iznosu koji prelazi milion i petsto hiljada dinara, učinilac će se kazniti zatvorom od dve do deset godina i novčanom kaznom. Dragoljub Simonović, *Krivična dela u srpskoj legislativi*, Službeni glasnik, Beograd, 2010, 414.

⁴² Izmenama i dopunama, krivično delo prevara u osiguranju je preciznije određeno, jer je krivično delo prevara u osiguranju (član 208a KZ-a) u potpunosti praktično bilo obuhvaćeno postojećim krivičnim delom prevare. Krivično delo prevara u osiguranju je delo tzv. osiguraničke prevare, a koje delo se znatno razlikuje od krivičnog dela prevare, pa se zato i uvodi u mnoga krivična zakonodavstva, onako kako je to uobičajeno i u uporednom zakonodavstvu, što opravdava uvođenje ovog krivičnog dela kao posebnog dela, jer za razliku od krivičnog dela prevare, ovde je kriminalna zona znatno šire postavljena i nije potrebno dovođenje ili održavanje u zabludi pasivnog subjekta.

povrede ili narušenja zdravlja, prouzrokuje sebi takvo oštećenje, povredu ili narušenje zdravlja, pa zatim podnese zahtev osiguravajućem društvu.

(3) Ako je delom iz st. 1 i 2 ovog člana pribavljena imovinska korist ili je naneta šteta koja prelazi iznos od četrsto pedeset hiljada dinara, učinilac će se kazniti zatvorom od jedne do osam godina.

(4) Ako je delom iz st. 1 i 2 ovog člana pribavljena imovinska korist ili je naneta šteta koja prelazi iznos od milion i petsto hiljada dinara, učinilac će se kazniti zatvorom od dve do deset godina.

Krivično delo ima osnovni i dva teža oblika. Radnja izvršenja osnovnog oblika je određena alternativno i može se sastojati ili iz uništenja, oštećenja ili sakrivanja osigurane stvari ili u prijavljivanju šteta, koje takođe ima dva akta – prouzrokovanje sebi oštećenja, povrede ili narušenja zdravlja i podnošenja zahteva osiguravajućem društvu.

Objekat radnje može biti osigurana stvar ili sam izvršilac.

Delo se vrši sa umišljajem, a izvršilac može biti svako lice.

Teži i najteži oblik vezuju se za pribavljanje imovinske koristi ili nastupanje štete u određenom iznosu.

Tako postavljeno krivično delo prevare u osiguranju u odnosu na krivična dela iz čl. 257 i 258 ZO potencijalno je moglo biti problematično u razgraničenju.

Međutim, zakonski opisi tih krivičnih dela dovoljno se razlikuju u odnosu na definisanje radnje izvršenja krivičnog dela prevara u osiguranju, te oni jedni sa drugima nisu u koliziji i postoji opravdanje za njihovo paralelno egzistiranje u ova dva propisa.⁴³

IV Značaj krivičnog prava u oblikovanju usluga osiguranja

Krivično pravo tradicionalno je zasnovano na ideji o sopstvenoj razvojnosti ili(t) *lus criminale semper reformandum est* – krivično pravo je u stalnom razvoju. Ono prati razvitak novih oblika kriminalnog ponašanja i oblikuje norme kojima se nastoje sprečiti i suzbiti i novi pojavnici oblici kriminaliteta. U tom razvoju ono je zasnovano na sopstvenim načelima (ali i ograničeno njima), kao i na karakteru koji mora biti karakter izuzetnosti. Savremeni evropski krivičnopravni sistemi karakterišu se, osim razvojnošću, i negativnim kriminalno-političkim tendencijama, na koje nije ostao imun ni zakonodavac u Republici Srbiji.⁴⁴ Iako je o intervencionizmu, povećavanju broja inkriminacija

⁴³ Zoran Stojanović, *Komentar Krivičnog zakonika*, Deseto dopunjeno izdanje, Službeni glasnik, Beograd, 2020, 748–749.

⁴⁴ Kako je krivično pravo postalo jedna od komponenti ciljeva Unije, EU je dobila eksplicitne nadležnosti u oblasti materijalnog krivičnog prava. Minimalna pravila o materijalnom krivičnom pravu olakšavaju princip uzajamnog priznavanja, omogućavaju približavanje kaznene politike država članica i kandidata za punopravno članstvo i postavljaju osnove za zajedničke opise bića krivičnih dela, omogućavajući na

i ograničenosti tako hipertrofirano krivično pravo reči bilo u delu rada kojim se ukazuje i na ograničenja ovakvih težnji, to nikako, s druge strane, ne bi trebalo razumeti kao težnju da se ostane isključivo na formi i strukturi postojećih inkriminacija.⁴⁵

Razvoj tržišta osiguranja,⁴⁶ uticaj novih poslovnih rešenja i usluga, ali i potreba očuvanja održivog razvoja ovog tržišta,⁴⁷ vodi neminovno i prilagođavanju krivičnopravnih normi. Taj proces je dvosmeran i može se, iz ugla potencijalnih rešenja, sagledati kroz nekoliko slučajeva.

Krivično pravo značajno utiče na oblikovanje usluga osiguranja jer postavlja pravni okvir koji osiguravajuće kompanije moraju poštovati prilikom uobličenja polisa, procene rizika i obrade potraživanja.⁴⁸ Evo ključnih načina na koje krivično pravo oblikuje usluge osiguranja:

taj način reagovanje na globalne kriminalne tokove. Zakonodavac EU bi stoga trebalo da bude oprezan kada vrši uticaj na oblikovanje krivičnopravnih odgovora u procesima približavanja materijalnog krivičnog prava svojih država članica. Principi kriminalizacije nude zakonodavcu argumentativni okvir, koji se može koristiti za utvrđivanje da li je kriminalizacija legitimna i opravdana, a uvek se mora voditi računa i o osobenostima pravnog nasleđa i pravne tradicije. Opširnije o principima kriminalizacije, negativnim tendencijama i budućnosti materijalnog krivičnog prava EU, kao orijentira harmonizacije nacionalnih krivičnih zakonodavstava, videti više: Sanne Buisman, „The Future of EU Substantive Criminal Law“, *European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice*, Vol. 30, No. 2/2022, 161–162.

⁴⁵ Vid. fn. 15.

⁴⁶ Na obeležavanju jubileja časopisa *Tokovi osiguranja*, viceguverner NBS, Željko Jović, izneo je sledeće podatke koji govore u prilog razvoju tržišta osiguranja i njegovog mesta u celokupnom finansijskom tržištu: „U finansijskom sektoru, koji je pod nadzorom NBS, drugo mesto po bilansnoj aktivni, po kapitalu i broju zaposlenih zauzima osiguranje. Premija osiguranja po stanovniku iznosi 216 dolara a njeno učešće u bruto domaćem proizvodu je 1,9 procenata. Poređenja radi, premija po stanovniku u zemljama u razvoju Evrope i centralne Azije je 207 dolara a učešće u BDP-u 2,3 odsto. Podaci za prvo polugodište ove godine ukazuju na rast svih parametara u delatnosti osiguranja, te je ukupna premija u odnosu na isti period prethodne godine veća za 13,2 odsto, tehničke rezerve su povećane za 12,3 posto, adekvatnost kapitala iznosi 212,9 procenata i on je viši od zakonom propisane obaveze, što uz pokazatelj profitabilnosti od 92,2 odsto i pozitivan privremeni rezultat u iznosu od 6,5 mlrd dinara govori u prilog stabilnosti sektora osiguranja.“ „Četrdeseti rođendan časopisa *Tokovi osiguranja*“, <http://www.dunav.com/cetrdeseti-rodjendan-casopisa-tokovi-osiguranja/>, pristupljeno: 1. 6. 2025.

⁴⁷ O održivosti razvoja kao *conditio sine qua non* kompletnog tržišta osiguranja, kao i regulatornog okvira koji ga prati, na primeru prvobitne podnormiranosti zakonodavnog okvira, pa sledstveno tome željenom regulatornom napretku, u oblasti dopunskog zdravstvenog osiguranja u Republici Srbiji, opširnije u: Nataša Petrović Tomić, „Dopunsko zdravstveno osiguranje u funkciji doprinosa razvoju održivog sistema zdravstvene zaštite u Republici Srbiji“, *Tokovi osiguranja*, br. 1/2024, 7–70.

⁴⁸ O pitanjima na koji način kriminalitet utiče na potražnju za osiguranjem, ali i o pitanju uticaja ponuđenih usluga osiguranja na stvaranje novih pojava oblika kriminaliteta u oblasti osiguranja, Tom Bejker (*Tom Baker*) i Anja Šortland (*Anja Shortland*) razmatraju pet studija slučaja (krađa automobila, krađa umetničkih dela, otmica i otmica radi otkupa i prevara s platnim karticama) i ukazuju na koevolucionni proces kroz koji osiguravači sarađuju sa osiguranicima, vladama i pravnim i vanpravnim trećim licima kako bi ublažili gubitke, pogotovo kada kriminalne inovacije destabilizuju tržište osiguranja. *Insurance as crime governance* – „Osiguranje kao upravljanje kriminalom“ sintagma je u vezi sa kojom se i autorke ovog rada nastoje izraziti u jednom širem potencijalno *de lege ferenda* odnosu. Tom Baker, Anja Shortland, „How Crime Shapes Insurance and Insurance Shapes Crime“, *Journal of Legal Analysis*, Vol. 15, No. 1/2023, 185–196.

1. **Definisanje krivičnih dela i osiguravajućih pokrića:** krivično pravo određuje šta se smatra nezakonitim ponašanjem (npr. krađa, pronevera, prevara, uništenje imovine). Osiguravajuće kuće koriste ove definicije da oblikuju polise, na primer osiguranje od krađe ili uništenje ili oštećenje tuđe stvari. Međutim, polise po pravilu isključuju pokriće za štete nastale usled umišljajnih krivičnih dela počinjenih od strane osiguranika, jer krivično pravo zabranjuje profitiranje od zločina.⁴⁹
2. **Uticaj na procenu rizika:** krivično pravo utiče na aktuarske modele kojima osiguravači procenjuju rizike. Na primer, na područjima s visokom stopom kriminala (npr. krađa automobila), premije osiguranja su veće, jer krivično pravo indirektno signalizira veću verovatnoću štetnih događaja.
3. **Zaštita od prevara u osiguranju:** krivično pravo, pogotovo odredbe o prevarama, oblikuje mehanizme za sprečavanje lažnih potraživanja. Osiguravači razvijaju usluge sa strogim uslovima i procedurama provere kako bi se zaštitili od krivičnih dela poput lažnog prijavljivanja šteta. Na primer, u slučaju osiguranja imovine, polise mogu zahtevati dokaze o vlasništvu ili policijski izveštaj.
4. **Osiguranje od odgovornosti:** krivično pravo utiče na usluge osiguranja od građanske i profesionalne odgovornosti. Na primer, u slučajevima gde krivično delo (kod umišljajno izvršenih krivičnih dela protiv bezbednosti javnog saobraćaja) izazove štetu, polise odgovornosti ograničavaju pokriće ako je osiguranik počinio krivično delo sa umišljajem.⁵⁰
5. **Obavezna osiguranja:** krivično pravo može zahtevati određene vrste osiguranja. Na primer, u Srbiji, Zakon o obaveznom osiguranju u saobraćaju (koji ima elemente krivičnog prava u slučaju nepoštovanja) obavezuje vlasnike vozila na osiguranje od auto-odgovornosti, što direktno oblikuje ovaj segment tržišta osiguranja.⁵¹

⁴⁹ U krivičnom pravu takođe eksplicitno je određeno u čl. 91 KZ da:

„(1) Niko ne može zadržati imovinsku korist pribavljenu krivičnim delom.

(2) Korist iz stava 1. ovog člana oduzete se, pod uslovima predviđenim ovim zakonikom i sudskom odlukom kojom je utvrđeno izvršenje krivičnog dela.“ KZ, čl. 91.

⁵⁰ Opširnije o postupcima po regresnoj tužbi osiguravača protiv osiguranika, kao i o pitanjima utvrđivanja odgovornosti za prouzrokovanje udesa videti: Milica Goravica, „Utvrđivanje odgovornosti za prouzrokovanje udesa u postupcima po regresnoj tužbi osiguravača protiv osiguranika“, *Tokovi osiguranja*, br. 1/2025, 201–206.

⁵¹ O distinkciji između tzv. moralnog hazarda i krivičnog hazarda, dakle situacija kada određeno lice ima viši nivo tolerancije da poveća svoju izloženost potencijalnom riziku, usled svesti o ograničenim troškovima takvog postupanja, usled postojanja polise osiguranja, kao i o potrebi ispunjenosti najmanje dva uslova da bi moralni hazard prerastao u krivičnopravni hazard i implicirao kažnjavanje, videti opširnije u: Per-Johan Horgby, Annette Wittkau- Horgby, „Beyond Moral Hazard-Some Thoughts on Criminal Hazard and Insurance“, *Nordic Insurance Quarterly (NFT)*, No. 2/2008, 147–153.

6. Usklađenost sa zakonima o sprečavanju pranja novca i finansiranja terorizma:⁵² krivično pravo, pogotovo u oblasti privrednih krivičnih dela, nameće obaveze osiguravačima da proveravaju klijente i izvore sredstava. To utiče na oblik usluge, jer osiguravači moraju uključiti procedure za proveru identiteta i usklađenost sa zakonima, što može povećati troškove i usložiti procese.

7. Isključenja u polisama: krivična dela često dovode do isključenja iz pokrića. Na primer, ako je šteta nastala usled terorističkog akta (krivično delo po KZ), standardne polise imovinskog osiguranja ne pokrivaju takve događaje, što podstiče razvoj specijalizovanih usluga za pokriće rizika od terorizma.

Zaključno, krivično pravo oblikuje usluge osiguranja kroz regulaciju rizika, definisanje uslova pokrića, sprečavanje zloupotreba i usklađivanje sa zakonskim obavezama. Osiguravači moraju pažljivo balansirati između zaštite klijenata i poštovanja krivičnopravnih normi kako bi ponudili održive i sa zakonom usklađene usluge.

V Zaključna razmatranja

Osobenosti pravnog sistema kao skupa normi kojima se regulišu javnopravni i privatnopravni odnosi, određuju međusobne odnose pojedinih pravnih grana. Krivično pravo i pravo osiguranja, u njegovim okvirima, imaju specifičan, kako je u radu potvrđeno, reverzibilan odnos.

Najpre je reč o pravnim granama koje kao osnovnu funkciju imaju zaštitnu funkciju, pa se između njih uspostavlja odnos povezanosti osnovnom usmerenošću, to jest ciljna povezanost. Krivično pravo se u ovom odnosu pojavljuje kao snažniji i ekskluzivniji instrument zaštite onih odnosa koji prethodno, primarno nisu uspeli da budu obezbeđeni normama prava osiguranja.

Krivično pravo pruža zaštitu zakonitom funkcionisanju osiguranja kao delatnosti u okvirima finansijskog sektora i kao takvo direktno štiti i privrednu aktivnost, pogotovo u odnosu na grupni zaštitni objekat koji krivično delo prevara u osiguranju ima u okvirima Posebnog dela KZ-a.

Krivičnopravne norme sadržane su i u okvirima ZO, što pokazuje da se ovaj propis u oblasti krivičnopravne zaštite nalazi u okvirima sporednog zakonodavstva, ali kako je u radu potvrđeno, legitimno i bez nepotrebnih preklapanja inkriminacija.

Poštujući svoj *ultima ratio* karakter i supsidijarnost s drugim granama prava, kojima pruža krivičnopravnu zaštitu, krivično pravo racionalno sadrži samo jedno

⁵² Osobenosti novog pristupa definisanju krivičnih dela terorizma, nomotehničke korekcije, usklađivanje sa evropskim krivičnopravnim standardima doveli su ne samo do promena u okvirima materijalnog krivičnog zakonodavstva Republike Srbije, nego i do pratećih, sa njima povezanih propisa, poput Zakona o sprečavanju pranja novca i finansiranja terorizma, *Službeni glasnik RS*, br. 113/2017, 91/2019, 153/2020, 92/2023, 94/2024 i 19/ 2025, vid. I. Bodrožić (2022).

krivično delo, pri čemu se neposredno pruža zaštita od osiguraničke prevare, i ono je u okvirima pozitivnopravnih propisa imalo interesantnu dinamiku. Nije samo preoblikovano, nego i presistematizovano, na način da to odgovara i evropskim standardima, ali i standardima nacionalnog krivičnog zakonodavstva. Kako to Elena Makulan (*Elena Maculan*) i Alicija Gil Gil (*Alicia Gil Gil*) smatraju, važno je održavanje statusa krivičnog prava kao *ius puniendi* i kao oruđa države, ali ne kao jedinog raspoloživog oruđa, niti apsolutne obaveze – za postizanje krajnjeg cilja zaštite pravnih interesa i time obezbeđivanja mirnog suživota među pojedincima koji čine zajednicu, već i kao dopunskog i supsidijarnog.⁵³

Odnos krivičnog prava i prava osiguranja, upravo posmatran kroz navedenu prizmu, prikazan je kroz sedam ključnih načina kojima krivično pravo može uticati na oblikovanje usluga osiguranja, u nastojanjima da celokupnom tržištu osiguranja obezbedi održivost i željeni stepen zaštite.

Kako je reč o pionirskom radu u oblasti teorijske analize odnosa krivičnog prava i prava osiguranja, autorke se nadaju da će ponuđeni načini i opcije međusobnog, povratnog, to jest reverzibilnog uticaja, biti osnov i *Teezer* za neka dalja istraživanja u ovoj oblasti, koja bi, svako zasebno, mogla biti specijalna tema nekog naučnog članka, poslenika materijalnog krivičnog prava ili prava osiguranja, a u najdirektnijoj vezi s praktičnim aspektima njihove primene.

Literatura

- Baker, T., Shortland, A., How Crime Shapes Insurance and Insurance Shapes Crime", *Journal of Legal Analysis*, Vol. 15, 1/2023.
- Bodrožić, I., „Kontinuirani krivičnopravni ekspanzionizam – na raskršću politike i prava", *Srpska politička misao*, br. 2/2020, 381–396.
- Bodrožić, I., *Terorizam kao kategorija nacionalnog i međunarodnog krivičnog prava*, Kriminalističko-policijski univerzitet, Beograd, 2022.
- Buismann, S. S., „The Future of EU Substantive Criminal Law", *European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice*, Vol. 30, No. 2/2022.
- „Četrdeseti rođendan časopisa Tokovi osiguranja", <http://dunav.com/cetrdeseti-rodjendan-casopisa-tokovi-osiguranja/>, pristupljeno: 01.06. 2025.

⁵³ Ovo omogućava upotrebu krivičnog prava samo ukoliko je korisno i neophodno. Kada postoje drugi mehanizmi koji pružaju tu zaštitu na zadovoljavajući način, ili kada krivično pravo rizikuje da, ako se primeni, postane opasnost za ove pravne interese, ukoliko na kraju destabilizuje pravni sistem kome je poverena ova zaštita, onda krivično gonjenje i kažnjavanje moraju da naprave korak unazad i da budu prilagođeni i ograničeni prema specifičnim okolnostima svakog slučaja. Elena Maculan, Alicia Gil Gil, „The Rationale and Purposes of Criminal Law and Punishment in Transitional Contexts", *Oxford Journal of Legal Studies*, Vol. 40, No. 1/2020, 157.

- Delić, N., *Krivično pravo-Posebni deo*, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2023.
- Dixon, R., *A Leap of Good Faith: A Possible Response to Unfair Claims-Handling Practices in Insurance*, Otago, 2012.
- Đorđević, Đ., Bodrožić, I., *Krivično pravo-Posebni deo*, Kriminalističko-policijski univerzitet, Beograd, 2024.
- Goravica, M., „Utvrđivanje odgovornosti za prouzrokovanje udesa u postupcima po regresnoj tužbi osiguravača protiv osiguranika“, *Tokovi osiguranja*, br. 1/2025.
- Heiss, H., „Insurance contracts“, *Encyclopedia of Private International Law* (eds. Jürgen Basedowe et al.), Vol. 2, Entries I-Z, Edward Edgar Publishing, Northampton 2017.
- Horgby, P. J., Horgby, A. W., „Beyond Moral Hazard-Some Thoughts on Criminal Hazard and Insurance“, *Nordic Insurance Quarterly (NFI)*, No. 2/2008.
- Ignjatović, Đ., *Kriminologija*, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2021.
- Illeskas Ortiz, R., „Principios Fundamentales del Contrato de Seguro“, *Derecho de Seguros y Reaseguros*, Liber Amicorum en homenaje al profesor Arturo Díaz Bravo (ed. Carlos Ignacio Jaramillo J), Grupo editorial, Ibañez, Bogotá, 2015.
- Karanikić Mirić, M., *Obligaciono pravo*, Službeni glasnik, Beograd, 2024.
- Karanikić Mirić, M., „Forma ugovora o osiguranju“, *Tokovi osiguranja*, br. 1/2025.
- Lakhan, M. Heiss, H., „Towards a European Insurance Contract Law: Restatement – Common Frame of Reference – Optional Instrument?“, *Utrecht Journal of International and European Law*, Vol. 26, No. 71/2010.
- Lambert-Faivre, Y., Leveneur, L., *Droit des assurances*, Dalloz, Paris, 2011.
- Lazarević, L.J., *Komentar Krivičnog zakonika*, Dugo izmenjeno i dopunjeno izdanje, Pravni fakultet Univerziteta Union, Beograd, 2011.
- Lowry, J., Rawlings, P., *Insurance Law, Doctrines and Principles*, Second Edition, Hart Publishing, Oregon 2005.
- Maculan, E., Gil Gil A., „The Rationale and Purposes of Criminal Law and Punishment in Transitional Contexts“, *Oxford Journal of Legal Studies*, Vol. 40, No. 1/2020.
- Pak, J., *Pravo osiguranja*, Univerzitet Singidunum, Beograd 2011
- Perović, S., *Obligaciono pravo, Knjiga prva*, Sedmo izdanje, Novinsko-izdavačka ustanova „Službeni glasnik SFRJ“, Beograd, 1990.
- Petrović Tomić, N., *Zaštita potrošača usluga osiguranja, Analiza i predlog unapređenja regulatornog okvira*, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2015.

- Petrović Tomić, N., *Pravo osiguranja – Sistem*, Knjiga prva, Službeni glasnik, Beograd, 2019.
- Petrović Tomić, N., „Razvoj ugovora o osiguranju u jugoslovenskom i srpskom pravu“, *Razvojne tendence v obligacijskem pravu, Ob 40-letnici Zakona o obligacijskih razmerjih* (ur. Damjan Možina), Inštitut za primerjalno pravo, Pravna fakulteta, Ljubljana 2019.
- Petrović Tomić, N., „O ograničenoj i usmerenoj slobodi ugovaranja u ugovornom pravu osiguranja: Fenomen ‘pokoravanja’ ugovora o osiguranju, *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu*, br. 1/2020.
- Petrović Tomić, N., *Osnovi prava osiguranja*, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2023.
- Petrović Tomić, N., „Dopunsko zdravstveno osiguranje u funkciji doprinosa razvoju održivog sistema zdravstvene zaštite u Republici Srbiji“, *Tokovi osiguranja*, br. 1/2024.
- Petrović Tomić, N., Glintić, M., „The Hybridization of the Regulatory Framework of Insurance Contract Law: Elements of a New Setting“, *Annals of the Faculty of Law*, No. 2/2024.
- Radović-Stojanović, J., *Kriminal i ekonomija Srbije*, Kriminalističko-policijski univerzitet, Beograd, 2021.
- Radović-Stojanović, J., *Osnovi ekonomije*, Kriminalističko-policijski univerzitet, Beograd, 2024.
- Simonović, D., *Krivična dela u srpskoj legislativi*, Službeni glasnik, Beograd, 2010.
- Soković, I., „Značaj osiguranja i perspektive razvoja u Srbiji“, *Tokovi osiguranja*, br. 2/2024.
- Stojanović, Z., *Krivično pravo – Opšti deo*, Pravna knjiga, Beograd, 2019.
- Stojanović, Z., *Komentar Krivičnog zakonika*, Deseto dopunjeno izdanje, Službeni glasnik, Beograd, 2020.
- Stojanović, Z., *Krivično pravo – Posebni deo*, Pravni fakultet Univerziteta u Novom Sadu, Novi Sad, 2022.